

MARTÍ POUS

UN PROJECTE DE PEIXATERIA DE L'ARQUITECTE
DOMÈNECH I ESTAPÀ PER A LA PLAÇA-MERCAT DE SANT ANDREU

Antecedents

L'any 1849 l'Ajuntament de Sant Andreu encarregà a l'arquitecte Josep Mas Vila el projecte d'una nova plaça-mercat en uns terrenys anomenats «l'Hort d'en Boladeras». Aquest projecte de plaça porticada fou aprovat per les autoritats superiors amb modificacions i fou comunicat a l'alcalde Joan Riera i Castañé pel Governador Civil en data 17 de gener de 1851. La reial ordre d'aprovació deia així:

«Exmo. Sor. = El Vice-Presidente de la Real Academia de Nobles Artes de San Fernando en diez y nueve de diciembre último dijo a este Ministerio lo siguiente = Examinadas por esta Real Academia el Expediente y planos para la construcción de una nueva plaza mercado en el pueblo de San Andrés de Palomar, los cuales fueron remitidos por V. S. a censura de la misma con fecha once de octubre próximo pasado; acordó en Junta General celebrada el ocho del actual, oída previamente su sección de arquitectura se manifestase a V.S. como lo ejecutó con devolución del referido expediente que la forma y localidad de la plaza con sus desabogadas galerías y francos tránsitos le parece muy buena y acomodada a la índole de esta clase de edificios observando solamente que se halla separado enteramente el edificio destinado a la venta de carnes y pescados y aunque no censura esta separación aconsejada por la salubridad y limpieza, cree que se podrían lograr estas importantes condiciones y al mismo tiempo mayor seguridad y economía en la custodia y conservación con sólo añadir una crujía más en los

lados menores, lo que no perjudicaría el desabogo atendidas las grandes dimensiones de la plaza...».

L'Ajuntament de Sant Andreu s'obligà a traslladar a la nova plaça el mercat que es feia a la plaça de l'Església i davant la casa de la Vila, després que la nova plaça ja fos construïda almenys en dues terceres parts. Segons diu Mn. Clapés¹ es començaren a construir els arcs del quadrilàter pels de la part del carrer de Montpeller. Una vegada inaugurada «la Plaça Nova» es féu la distribució de llocs de venda: la verdura ocupà tot l'entorn a l'aixopluc de les voltes i la volateria viva, els conills, les fruites i verdures i les hortalisses a l'engròs en el centre de la plaça, on es plantaren arbres i on hi havia una mena de parcel·les marcades amb maons de caire que senyalaven les mides de cada lloc de venda.

La carnisseria i la peixateria estaven juntes en un sol local (el que avui encara s'anomena «La Peixateria Vella», i oficialment «Local de vendes»), que arrenca de les voltes de la plaça en direcció al carrer de Rubén Darío. La reixa de ferro que tanca aquests locals porta escrita amb ferro forjat la data «Año 1866».

L'any 1883, en la sessió del dia 18 de juliol, es va presentar a l'Ajuntament una proposta que deia així «... *que se estudie el sitio de la plaza llamada de las Tripas, aneja a la del Mercado en que pueda trasladarse la venta del pescado establecido en paraje de esta última...*». Aquesta plaça de les Tripes, creiem que estava situada en el pati de l'Escorxador antic del carrer de Sant Llorenç, núm. 35.

Ja veiem que la peixateria i la carnisseria juntes no agradava al poble segons es desprèn de la proposta anterior, i aquest disgust anà creixent, perquè nou anys més tard, el 5 de febrer de 1892, el regidor Sr. Josep Borràs en una Sessió de l'Ajuntament va manifestar: «*que considera de verdadera utilidad que la Comisión primera estudie la forma i manera de trasladar la pescadería a otro local del que ocupa en la actualidad, porque el de hoy además de ser impropio, es mezquino para el objeto a que se le destina lo que hace que los vendedores de pescado fresco se retraigan de concurrir al mismo, lo cual, además de redundar en perjuicio del Erario municipal priva a los vecinos puedan procurarse el indicado artículo.*»²

Aquesta proposta va tirar endavant i en data 25 d'abril de 1894 els regidors que formaven la Comissió d'Obres, Srs. Josep Comella, Josep Borràs, Pere Castellà i Joan Martín, signaren i presentaren el següent dicta-

1. *Fulles històriques de Sant Andreu de Palomar*, Barcelona, 1930, vol. VII, pàg. 77.

2. *Llibre d'Actes de l'Ajuntament de Sant Andreu*, 5 febrer 1882. Foli 23.

Plaça Mercadal. La coberta metàl·lica tal com era abans de construir les parets que envolten tot el clos.

Façana de la Parròquia de Sant Andreu de Palomar, de Domènech i Estapà (1904).

men de la nova Peixateria, acompanyat del projecte, pressupost i plec de condicions facultatives i econòmiques elaborat per l'Arquitecte Municipal, D. Josep Domènech i Estapà. Aquest dictamen fou aprovat en la Sessió de l'Ajuntament del dia 27 d'abril de 1894³ i deia així:

«Si fijamos la atención por un momento sobre la plaza Mercado de este pueblo, se comprenderá fácilmente la absoluta necesidad que existe para la construcción de una pescadería en la misma por carecerse de ella, pues si bien hasta la fecha existe una, no puede dudarse que ésta se halla en sitio inconveniente, y para convencerse basta con dar un paseo por el punto donde se halla instalada y nótanse las aglomeraciones de personas que con dificultad discurren por aquel sitio.

La pescadería existente, hállase en sitio además de incomodo que carece de local correspondiente, por estar éste destinado a carnicerías y hallarse con las mesas de cortantes al lado de las del pescado, cosa que no debe tolerarse por ser dos sustancias que según criterio de la que suscribe, deben estar aisladas las unas de las otras. Únicamente pueden evitarse estos defectos, con la ubicación en otro lugar adecuado de un edificio destinado a pescadería y la Comisión de obras, que no deja un momento de velar en pro de los intereses que administra y de las comodidades e higiene para el vecindario, y después de estudiar la forma y sitio donde podrán instalarse la pescadería que nos ocupa ha comprendido que el punto más adecuado es en el centro de la plaza Mercado a cuyo efecto tiene el honor de proponer a este Magnífico Ayuntamiento la aprobación del adjunto plano, presupuesto y pliego de condiciones facultativas y económicas a fin de que de quedar aprobado pueda acordarse el día y hora para sacar a pública subasta las obras para la construcción de la citada pescadería, como sujeción a las condiciones impuestas antes citadas.

Sin embargo de lo expuesto este Ayuntamiento con su mayor criterio acordará lo que crea más conveniente.

San Andrés de Palomar a veinte y cinco de abril de mil ochocientos noventa y cuatro.

La Comisión.

*José Comella
José Borrás
Pedro Castellá
Juan Martínez.»*

3. Llibre d'Actes de l'Ajuntament de Sant Andreu, 27 abril 1894. Foli 65.

Tal com hem dit abans, l'Ajuntament l'aprovà en totes les seves parts i s'acordà anunciar la subhasta de les obres per al dia primer de juny del mateix any. Es publicà l'anunci oficial en el «Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona» el dia 9 de maig de 1894.

El dia primer de juny del mateix any es constituí el tribunal format pel Sr. Alcalde, D. Andreu Framis, el Secretari, D. Josep Elvira, i l'arquitecte Sr. Domènech i Estapà, disposats a donar les explicacions necessàries a qui les sol·licités, i en vista que *«no resultó postor alguno para tomar parte a dicha subasta, dióse por terminada ésta por falta de licitadores declarándose desierta...»*

Transcorreguts trenta dies de la primera subhasta, se'n celebrà una altra que també resultà deserta.

Encara l'Ajuntament en data nou de novembre de 1894 es dirigí al Govern Civil i demanà autorització per a fer la nova peixateria, per tal com ningú no acudí a fer cap reclamació després d'haver-se publicat de nou l'anunci oficial del projecte. El governador els contestà en data 27 de maig de 1895 que *«... he acordado significar a usted que el expediente de proyecto de construcción de la pescadería de que se trata, es de la incumbencia de ese Ayuntamiento a tenor de lo prevenido en el artículo 72 de la Ley municipal.*

Lo digo a usted con inclusión del referido expediente para su conocimiento, el de su Corporación municipal y demás efectos...»

La construcció de la nova peixateria però s'anava demorant. En la sessió del dia 10 de gener de 1896 un regidor proposà unes millores a la plaça-Mercat que foren aprovades amb tot i la protesta d'algun regidor que digué que amb aquestes obres de millores *«...puede sufrir perjuicio el proyecto aprobado de la pescadería...»*⁴

El dia 13 de novembre de 1896, en prendre possessió el nou alcalde senyor Miquel Castells Estrany, en el seu discurs es planyé de *«... las difíciles circunstancias en que entraba a regir la administración de un municipio agobiado por deudas enormes, producto de administraciones pasadas muy poco lisonjeras...»*⁵ La qual cosa explica que no s'atrevisin a emprendre una obra tan nova i costosa com devia ser la nova peixateria.

Encara el dia 26 de març de 1897, davant d'unes propostes d'obres a la plaça-Mercat, el regidor Sr. Framis *«...opina que en lugar de dichas reformas se procurase la construcción de la proyectada pescadería al centro de la plaza...»*. La resposta de l'alcalde al Sr. Framis fou *«... la casi imposibilidad en*

4. *Llibre d'Actes* de l'Ajuntament de Sant Andreu, 10 gener 1882. Foli 4.

5. *Llibre d'Actes* de l'Ajuntament de Sant Andreu, 13 novembre 1896. Foli 128.

que se encuentra actualmente la Corporación para llevar a término dicha obra...»⁶

Hem vist ja les diverses circumstàncies que anaven ajornant la construcció de la nova peixateria, però l'última determinant de no haver-se realitzat mai aquest projecte fou que el dia 20 d'abril de 1897 sortí al Reial Decret d'Annexió de Sant Andreu de Palomar a la ciutat de Barcelona.

Aquest Reial Decret, amb tot i ésser signat el dia 20 d'abril, l'Ajuntament de Sant Andreu el devia conèixer bastant més tard, perquè el dia 21 es va celebrar sessió a l'Ajuntament i es van aprovar diverses qüestions entre les quals hi havia el projecte de pressupost ordinari per a l'exercici 1897-1898, d'un import total de 385.320 ptes.

El projecte de Domènech i Estapà

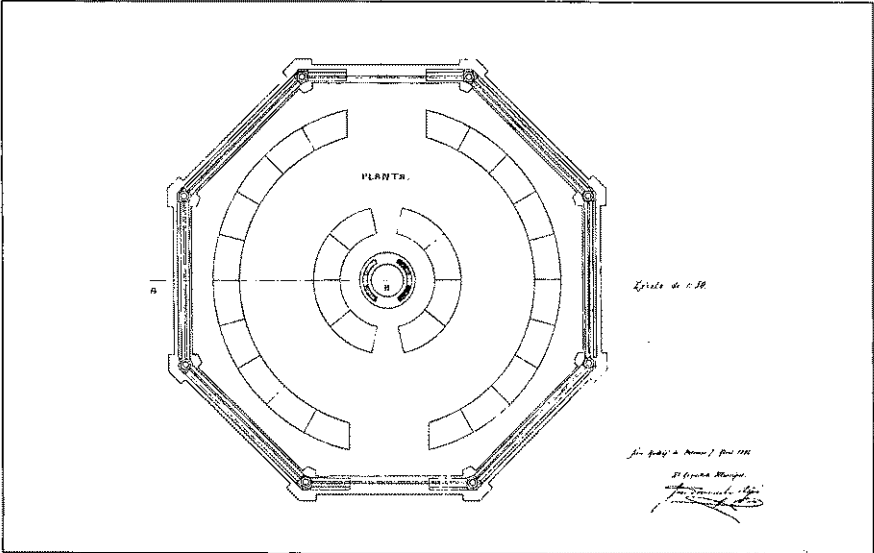
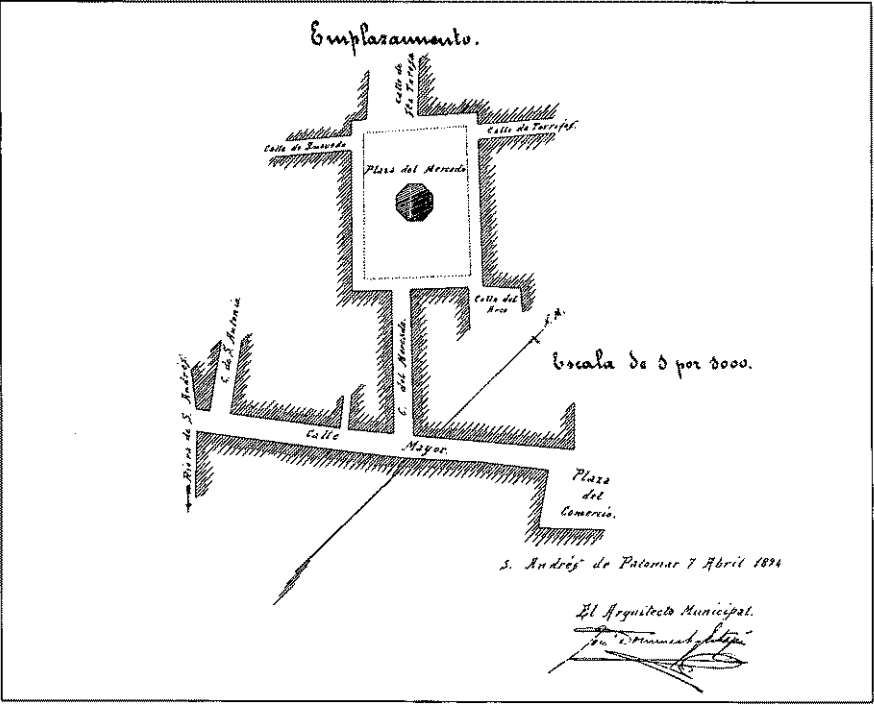
Aquest projecte global estava format de: *Memoria, Condiciones Facultativas, Presupuesto* i dels corresponents *Planos*. La *Memoria* deia així:

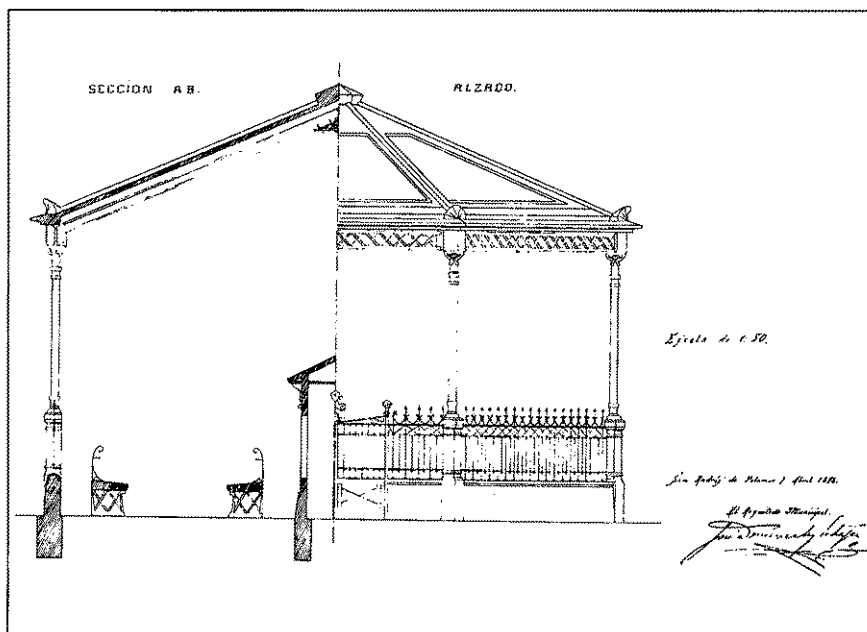
«Al realizar el proyecto de Pescadería que se acompaña, se han tenido en cuenta varias circunstancias que han sido la base de la disposición obtenida.

Su emplazamiento debe ser en el centro de una plaza porticada, en la cual es necesario no quitar visualidad y al contrario conservar la grandiosidad que hoy presenta, al propio tiempo es de todo punto necesario que una Pescadería esté debidamente preservada de la lluvia y de los intensos rayos solares en ciertas épocas del año, y ante estas necesidades hemos creído lo más acertado, disponer la planta octagonal con una columna en cada uno de sus vértices, sosteniendo estas ocho columnas otras tantas jácenas horizontales, que uniéndolas entre sí sirvan de base a la cubierta piramidal que de suma ligereza hemos proyectado. Sólo un pequeño zócalo de un metro de altura y una verja que sobre aquél descansa, impiden el paso al interior del cuerpo del edificio, dejando para entrada y salida dos grandes puertas en dos de los lados opuestos del octágono.

Dispónense en el interior y formando dos circunferencias concéntricas las mesas de venta que suponemos ser de material hidráulico con pies de hierro fundido y en el centro hemos proyectado un pequeño kiosco que sirva de resguardo al vigilante y al mismo tiempo pueda utilizarse para verificar la comprobación de pesos de lo que ingresa en el mercado y acaso de lo que

6. *Llibre d'Actes* de l'Ajuntament de Sant Andreu, 23 març 1897. Foli 131.

pidan los compradores. En esta forma dispuesto no se impide la visualidad de uno a otro extremo de la plaza porticada y se obtiene el fin primordial del municipio de tener un sitio apropiado, higiênico y arquitectónico si se quiere para emplazamiento de tal mercado.»

Aquest projecte el signà l'arquitecte Josep Domènech i Estapà el dia 7 d'abril de 1894.

Les *Condiciones Facultativas* y el *Presupuesto* formen part del dossier d'aquest projecte, dipositat a l'Arxiu Històric Municipal de Sant Andreu.

Després de l'agregació

Amb l'impacte de l'Agregació i el corresponent canvi administratiu ja no es parlà més de la Nova Peixateria. No hem trobat d'altres referències de la plaça de Mercadal a les *Fulles Històriques* de Mossèn Clapés, sinó les que es donen al vol. 5è., pàg. 77, on es fa constar que els regidors Pere Galí i Llorenç Porrera (que foren elegits pels anys 1904-1909) «lograren també la construcció de la plaça Mercat (Mercadal)». Creiem que la construcció que aconseguiren fou la coberta metàl·lica, sense les parets que envolten tot el

clos. No podem dir per falta de dades en quin any es féu aquesta coberta, però si que podem afirmar que la Gasetta Municipal de Barcelona del dia 14 de maig de 1914 autoritzava el pagament de les obres fetes al mercat de Sant Andreu i, encara, que en la Gasetta Municipal del dia 30 de gener de 1915 s'autoritzava una addició a la subhasta per a reforma i ampliació del mercat de Sant Andreu, consignant que en el pressupost extraordinari de 1913 hi constava el preu de les obres a realitzar. Aquest cost d'obres realitzades pel Foment d'Obres i Construcció eren de 44.900,03 ptes. segons deia la Gasetta Municipal de 15 de desembre de 1915.

Sembla que aquestes obres devien millorar molt la capacitat del mercat, perquè segons el número 29 de la Gasetta Municipal de 20 de juliol de 1917, s'aprovà el «...plano formulado por el jefe de la sección facultativa de hacienda relativo a la nueva distribución a aplicación de puestos llevado a cabo en el Mercado de San Andrés, en virtud de las reformas realizadas en el mismo por acuerdo del Ayuntamiento.... que los repetidos puestos se señalen con los números del 125 al 174, ambos inclusive, por ser los sucesivos a la actual numeración que consta en la tarifa del mercado de referencia...»

L'adjudicació massiva d'aquesta quarantena de llocs de venda fou publicada al núm. 15 de la Gasetta Municipal d'11 d'abril de 1917 i és la següent:

Núm. del puesto	Artículos que han de expendirse Pesetas	Tipo de subasta — Pesetas	Tipo obtenido —	Nombre del adjudicatario
36	Comestibles	50	50	Andrés Mañá
20	Tocino	50	50	Rosa Clotas
26	Pesca salada	50	50	Juan Cabré
27	"	50	50	Carlos Sala
28	"	50	50	Carlos Sala
167	Gallina	50	50	Encarna Ribas
119	Volateria y conejo	50	50	Juan Casas
122	"	50	50	Josefa Botet
149	"	50	50	José Boada
81	Granos y legumbres	20	23	Joaquín Andreu
88	"	20	20	Consuelo Martínez
82	Pastas dulces	20	23	Joaquín Andreu
87	"	20	191	Consuelo Martínez
47	Aceitunas y conservas	20	21	Juan Boguñá
62	"	20	24	Carmen Casas
175	Embutidos valencianos	20	20	Elías Augoste

<i>Núm. del puesto</i>	<i>Artículos que han de expenderse Pesetas</i>	<i>Tipo de subasta - Pesetas</i>	<i>Tipo obtenido -</i>	<i>Nombre del adjudicatario</i>
52	Garbanzos	20	20	Ana Pujadas
161	Palomos	20	20	Aurelio Artola
162	"	20	20	Esteban Prat
171	"	20	20	Teresa Reixach
172	"	20	30	Pedro Pérez
70	Pescado fresco	50	50	Mateo Farré
126	"	50	50	Salvador Giró
139	"	50	50	Joaquina Monclús
142	"	50	203	José Martí
51	Fruta-verdura	20	20	Luis Roquet
59	"	20	20	Josefa Montserrat
61	"	20	20	Raimunda Viladomat
66	"	20	20	Francisca Blanchart
76	"	20	20	Eulalia Carbonell
77	"	20	20	Manuela Escala
86	"	20	20	Jaime Casanovas
91	"	20	20	Eulalia Loza
98	"	20	20	José Mollá
102	"	20	20	Felisa Martínez
103	"	20	20	Mariano Bosch
105	"	20	20	Francisco Planas
106	"	20	20	Francisco Planas
107	"	20	20	Josefa Martínez
108	"	20	20	Josefa Martínez
114	"	20	21	Rosa Falgá
115	"	20	20	Laura Asunción
117	"	20	20	Montserrat Gras
154	"	20	20	Dolores Majá
155	"	20	20	Madrona Montserrat
170	"	20	20	Luis Nonell

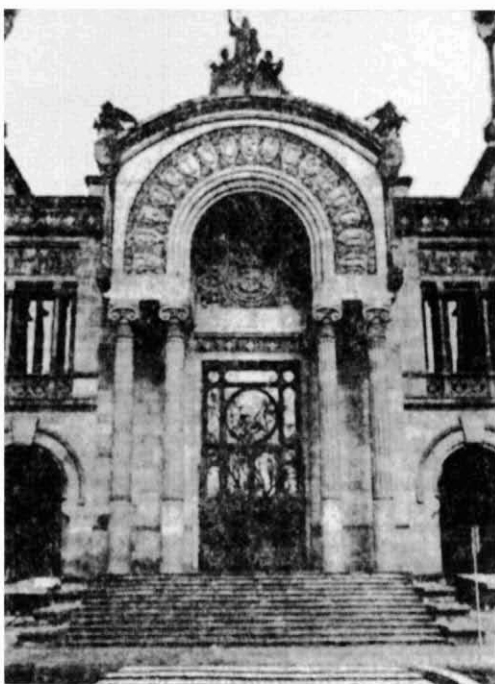
Ens hauria agradat que aquesta cronologia del desenvolupament del nostre mercat en l'època descrita fos més detallada, però a més de tenir el convenciment que aquest desenvolupament de debò fou molt pausat (no oblidem que eren els anys de la Primera Guerra Mundial, 1914-18), no ens ha estat fàcil trobar la documentació desitjada: potser amb més constància i dedicació tal vegada hi hauríem reeixit.

Josep Domènech i Estapà

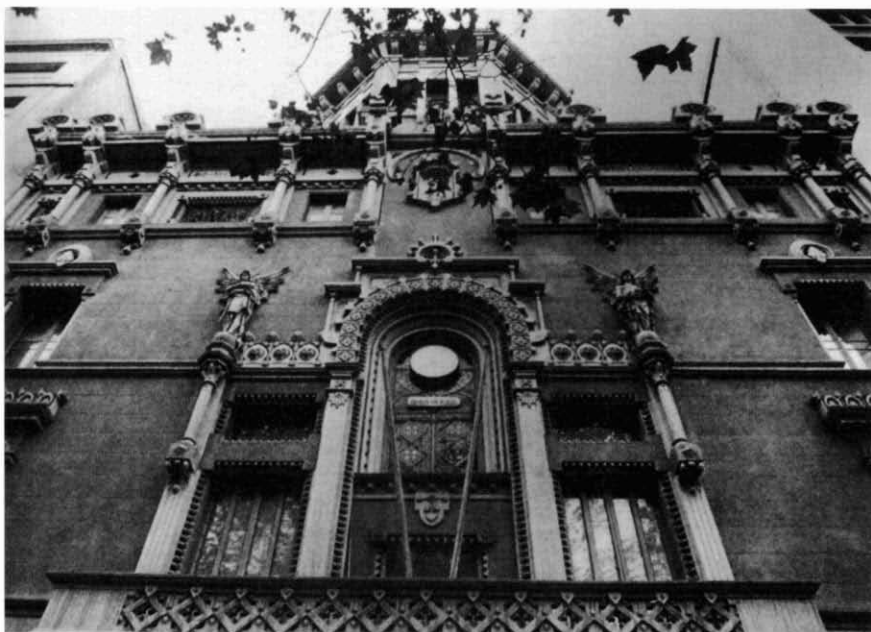
Va néixer a Tarragona el 1858 i va morir a Cabrera de Mataró el 1917. Arquitecte l'any 1881, Doctor en Ciències Exactes, Acadèmic electe de la

L'Hospital Clínic de Barcelona, de Domènech i Estapà (1904).

Palau de Justícia, de Domènech i Estapà i Enric Sagnier (1886-1908).

Reial Acadèmia de Ciències,
Domènec i Estapà (1893).

Catalana de Gas, Domènec
i Estapà (1908).

Observatori Fabra. Domènech i Estapà (1906).

Palau Montaner. Domènech i Estapà (1889).

Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts, Catedràtic per oposició a la Universitat de Barcelona, etc.

Presidí l'Acadèmia de Ciències i Arts el 1914. Autor de l'edifici de l'Acadèmia de Ciències de Barcelona el 1893; del Palau de Justícia amb Enric Sagnier el 1886-1908; de la Presó Model amb Salvador Vinyals el 1904; de l'Hospital Clínic el 1904; de l'Observatori Fabra el 1906; de Catalana de Gas el 1908; del Convent dels Carmelites començat el 1910 i acabat pel seu fill Josep Domènech i Mansana; també projectà i construï la façana de l'actual Església Parroquial de Sant Andreu i la Torre de la fàbrica de Gas a la Barceloneta. Amb elements modificats dels estils clàssics creà un estil propi ben acceptat en l'àmbit oficial.

És autor de diverses publicacions com *Tratado de Geometría descriptiva* i *El Modernismo arquitectónico* (1911).⁷

Domènech i Estapà, Arquitecte de Sant Andreu de Palomar

L'Ajuntament de Sant Andreu tenia com a arquitecte municipal Pere Falqués Urpí des del 29 d'abril de 1874, el qual renuncià al càrrec el 26 d'agost de 1882, a causa de l'enfonsament de la cúpula de l'església de Sant Andreu.

L'Ajuntament féu pública aquesta vacant i es convocaren oposicions per a aquest càrrec, publicades en el número 847 del Butlletí Oficial de la Província, de data 15 d'octubre de 1882, i en la Gasetta de Madrid el 18 d'octubre del mateix any. A les oposicions hi van concórrer cinc arquitectes: Laureano Arroyo Velasco, Josep Domènech Estapà, Joan Baptista Pons Trabal, Leandro Albareda Petit i Joan Baptista Feu Puig. A l'hora de valorar les condicions dels cinc concursants hi hagueren moltes vacil·lacions per part dels components de l'Ajuntament i també, creiem nosaltres, moltes preferències personals. Es van fer moltes votacions i en una de les primeres, la del 29 de novembre de 1882, la Comissió Especial votà a favor de D. Josep Domènech i Estapà, *que se somete por completo a las condiciones publicadas y reúne además las que le dan preferencia de ser Doctor en Ciencias, sección de exactas, Académico electo de la Real de Ciencias Naturales y Artes, y Catedrático por oposición de la Universidad de Barcelona.*⁸

7. Gran Enciclopèdia Catalana.

8. *Llibre d'Actes* de l'Ajuntament de Sant Andreu, 27 novembre 1882. Foli 108.

Amb tot i haver-se aprovat per la Comissió Especial, alguns regidors no acceptaren el nomenament i es promogueren debats durant moltes sessions, fins que finalment es va arribar a un acord entre tots per tal que es nomenés un àrbitre, que es convingué fos el lletrat D. Manuel Duran i Bas i l'Assessor de l'Ajuntament D. Cándido de Romero.⁹ Malgrat l'arbitratge acceptat per tothom, encara duraven les discussions i les votacions, d'una de les quals en sortí el nomenament d'Arquitecte Municipal del Sr. Arroyo. Finalment, el Governador Civil hi intervingué revocant el nomenament del Sr. Arroyo i ordenant que s'acceptés la primera votació, feta per la Comissió Especial el dia 2 de maig de 1883.¹⁰

9. *Llibre d'Actes* de l'Ajuntament de Sant Andreu, 9 desembre 1882. Foli 112. El Sr. Duran i Bas cobrà 60 ptes. per exercir d'àrbitre *Llibre d'Actes*, 28 juliol 1883. Foli 74.

10. *Llibre d'Actes* de l'Ajuntament de Sant Andreu, 2 maig 1883. Foli 39.